

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Překročení mezí nutné obrany

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do 5. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Praze dne 16. dubna 2012

.....
Matěj Dědina

Obsah

Obsah

1. Úvod	1
1.1. Poznámka k obsahu práce	1
1.2. Poznámka k dostupnosti literatury	2
2. K nutné obraně obecně	2
3. Vývoj právní úpravy	3
3.1. Nutná obrana a překročení mezí za první republiky	3
3.2. K překročení mezí nutné obrany za první republiky	4
3.3. Nutná obrana v 50. letech ve světle tzv. právníkové dvouletky	6
3.4. Úprava od 60. let 20. století	7
3.5. Úprava po vzniku České republiky	8
4. Podmínky nutné obrany v současnosti	9
4.1. Podmínky vzniku práva na nutnou obranu – podmínky útoku	9
4.2. Podmínky obranného jednání	11
5. Exces z nutné obrany	13
5.1. Exces intenzivní a extenzivní	13
5.2. Putativní nutná obrana a skutkový omyl	14
5.3. Právní posouzení vybočení z mezí nutné obrany	15
5.4. Exces astenický	17
5.5. Automatická obraná zařízení	18
5.6. Odlišení nutné obrany od zadržení pachatele trestného čin	18
6. Nutná obrana ve Velké Británii	19
6.1. Nutná obrana v anglickém právu a její vývoj	19
6.2. Srovnání české a britské právní úpravy	22
7. Závěr	22
8. Použitá literatura	25

1. Úvod

Tato práce si klade za svůj cíl analyzovat, jaké meze nutná obrana má, jak se mohou projevit v lidském životě a jak se lze účinně bránit proti útokům, které v dané situaci nemohou odvrátit policejní orgány. Vzhledem k rozmanitosti případů, ve kterých bude někdo nucen jednat v nutné obraně, není obecné shrnutí zcela možné, lze však alespoň najít shodné prvky takového jednání, které bude možné aplikovat na konkrétní skutkové situace.

Za jakých podmínek může být nutná obrana využita? Proti kterým činům se lze účinně a podle práva bránit? Co se stane v případě, kdy někdo meze, které stanoví zákonodárce, překročí? Jak je to v případě omylu ze strany napadeného?

Závěrem by měla práce zodpovědět tyto i další otázky a především se zaměřit na překročení mezí nutné obrany, tedy na ty případy, kdy se napadený brání způsobem na samé hraně zákona a mnohdy jej při obraně překročí. Zohlednit je při tom potřeba předchozí vývoj institutu nutné obrany v českém právu, současnou úpravu i působení judikatury jak dnes, tak v historii. Otázka nutné obrany a překročení jejích mezí je vždy aktuální ve světle společenského vývoje, proto se v průběhu času mění i pohled na její aplikaci a o to více než v jiných oblastech se zde uplatní vliv judikatury.

1.1. Poznámka k obsahu práce

Stěžejní část této práce je obsažena v kapitolách *Podmínky nutné obrany v současnosti* a *Exces z nutné obrany*. Těmto předchází *Vývoj právní úpravy*, který práce sleduje od vzniku Československa, které recipovalo rakouský trestní zákoník z roku 1852, a kapitola *K nutné obraně obecně*. Z hlediska systematiky je zdrojem popisované problematiky vždy text zákona a daný stav právní vědy, přičemž judikatura není zařazena v samostatné kapitole, ale navazuje vždy přímo v textu nebo poznámce pod čarou.

Zařazena byla i komparativní kapitola srovnávající české právo s právní úpravou *nutné obrany ve Velké Británii*, jejímž cílem je podat srovnání a aplikaci institutu nutné obrany ve státě s jinou kulturou, historií, společenskou i politickou situací. Zcela záměrně nebyla vybrána země s podobným právním systémem, kde bychom našli více podobností¹, ale Velká Británie, která je součástí systému common law a pracuje se zákony i judikaturou jiným způsobem, než jsme zvyklí v kontinentálním systému práva. Nezanedbatelným důvodem byla i skutečnost, že angloamerické státy jsou často v médiích dávány za vzor, jakým směrem se ubírat při co nejvíce možném respektování práv obránce v nutné obraně.

¹ např. Rakousko či Německo, které má velmi propracovaný institut nutné obrany, zejména díky judikatuře

1.2. Poznámka k dostupnosti literatury

Z hlediska dostupnosti pramenů lze konstatovat, že s vyhledáváním literatury zabývající se nutnou obranou nebyly větší obtíže. O tématu se zmiňují všechny běžně dostupné učebnice trestního práva, odborné publikace i periodika, vč. těch z období první republiky a socialistického Československa. Zahraniční právní úprava a literatura se shání s většími obtížemi, nikoliv však nepřekonatelnými; to je do jisté míry dáno českým prostředím, ve kterém tato práce vznikala. Tomu je přizpůsoben i rozsah části zabývající se komparativní úpravou nutné obrany.

2. K nutné obraně obecně

Trestní právo má sloužit zájmům společnosti, chránit práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob, zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky² před jednáním jiných, které je protiprávní a v demokratické společnosti nepřijatelné. Účelem regulace je zajistit stabilitu, řád, jistotu i důvěru ve společnosti. Katalog nejzávažnějších jednání³, která odporují společenskému řádu, obsahuje trestní právo, resp. trestní zákoník⁴. V běžném životě však občas nastanou situace, kdy osoba sice na první pohled formálně jedná v rozporu s trestním právem, ale její jednání je očividně v dané situaci, ke které je okolnostmi donucena, ospravedlnitelné.

Právě tyto případy, kdy někdo např. použije násilí proti útočníkovi, který jej napadne, posoudíme jako nutnou obranu. Ačkoliv by za normálních okolností šlo o trestné jednání, osoba bude beztrestná právě proto, že jednala v nutné obraně. Cílem demokratického právního státu je v co nejvyšší možné míře bránit trestné činnosti a chránit tak svoje občany. Nikdy však nelze kriminalitu úplně vyloučit. V těchto krajních případech má pomoci stát, resp. orgány činné v trestním řízení. V určitých situacích, které jsou dány nemožností informovat policii, nedostatkem času na zásah z její strany, ohrožením jiných důležitých zájmů, nutností konat okamžitě apod., však nemůže být účinná pomoc ze strany těchto orgánů poskytnuta. Proto nezbyvá občanovi nic jiného než vlastní pomoc a snaha odvrátit útok či nebezpečí na vlastní nebezpečí a odpovědnost, tzv. *svépomocí*. Podmínky, rozsah, meze a další náležitosti tohoto jednání jsou upraveny trestním právem.

² Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha, Leges, 2010, s. 17

³ pomine-li přestupky, správní delikty a občanské právo, které stanoví civilně-právní odpovědnost

⁴ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Takové skutkové situace jsou řazeny do širší skupiny institutů, tzv. okolností vylučujících protiprávnost. Jde o situace, které by za normálních okolností byly označeny za protiprávní, avšak protože jsou zde dány podmínky nutné obrany⁵, protiprávnost (a to nejen trestní protiprávnost, ale i protiprávnost v rámci celého právního řádu) je od samého počátku vyloučena.

Aplikace okolností vylučujících protiprávnost je zaručena i ústavním pořádkem České republiky, což svědčí o vysokém významu těchto situací. Občan má právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou základních práv a svobod, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny⁶. Půjde o situace porušení Listinou garantovaných práv jako práva na život, osobní svobody, nedotknutelnosti osoby i obydlí, vlastnit majetek apod. Právě toto ustanovení Listiny zaručuje každému možnost bránit se v situacích, kdy se nemůže spoléhat na pomoc jiných.

Obdobné, ale poněkud užší pojetí je stanoveno v Úmluvě o ochraně základních práv a svobod v souvislosti s ochranou života, podle které se zbavení života nebude považovat za způsobené v rozporu s právem na život, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není více než zcela nezbytné při obraně každé osoby proti nezákonnému násilí⁷. Ve stejném duchu stanoví i Listina⁸, že každý má právo na život, avšak porušením tohoto de facto nejdůležitějšího práva není zbavení života v souvislosti s jednáním, které podle zákona vylučuje trestnost. Právě rozboru podmínek stanovených v zákoně, resp. v trestním zákoníku, je věnována tato práce. Současná zákonná úprava nutné obrany je obsažena v § 29 trestního zákoníku. Tomuto pojetí však předcházela určitý vývoj právní úpravy i rozhodovací praxe soudů, která upřesňuje poněkud vágní formulace obsažené v trestněprávních předpisech. Stručnému vývoji se zaměřením na překročení mezí nutné obrany, při jehož znalosti lze lépe zkoumat současné pojetí, je věnována následující kapitola.

3. Vývoj právní úpravy

3.1. Nutná obrana a překročení mezí za první republiky

Právo první republiky nejenže převzalo, ale i po celou dobu své existence ponechalo v účinnosti staré rakouské trestní právo, které díky tomu přetrvalo na našem území až do

⁵ nebo jiné okolnosti vylučující protiprávnost

⁶ čl. 23 Listiny základních práv a svobod, vyhlášené usnesením předsednictva ČNR pod č. 2/1993 Sb., dále jen „Listina“

⁷ čl. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv, vyhlášené pod sdělením č. 209/1992 Sb.

⁸ čl. 6 Listiny

začátku 50. let 20. století. Na úpravu nutné obrany se proto musíme podívat až do roku 1852, kdy byl s platností i pro české země přijat zákon o zločinech, přečinech a přestupcích⁹. Zákoník v obecné části v prvé řadě stanovil¹⁰, pro které činy je nutná obrana přípustná – šlo jen o protiprávní útoky na život, svobodu nebo jmění. Teorie¹¹ dovodila, že za útok na život se považuje i útok na tělesnou integritu.

Miříčka podává k nutné obraně podrobnější komentář a rozebírá zevrubně její stanovené meze. *“Porušení nebo ohrožení cizích statků právních zakládajících jinak čin trestný, může, bylo-li způsobeno v obraně, býti beztrestným”*¹². Beztrestnou je však jen nutná obrana spravedlivá, pro kterou klade následující podmínky: útok musí být bezprávný (útočník k němu neměl práva), přítomný (již počal nebo alespoň nastává), musí být veden proti určitým statkům (viz výše), obrana musí být nutná (tj. přiměřená, potřebná – nesmí být působeno větší zlo, než je nutné k odvrácení útoku). Pokrokové je tvrzení, že se však nevyžaduje ani subsidiarita, tedy aby zvolená obrana byla jediným zmařením útoku a nebylo se proto možné vyhnout útoku jinak; ani proporcionalita, tedy aby byla úměrnost mezi statkem od útočníka ohroženým a statkem v obraně poškozeným.

I přes kvalitní teoretické zpracování byly oproti dnešní úpravě podmínky nutné obrany výrazně užší, a kriminalizace byla tedy vyšší, neboť nemohly být v nutné obraně např. bráněny útoky na čest, neporušenost pohlavní¹³ apod. Způsob obrany musel být volen tak, aby byla zachována potřebnost ve všech jejích prvcích – např. přísnější podmínky přiměřenosti (resp. nutnosti). I z časového hlediska mohlo být užito obrany jen proti útoku, který minimálně v daném okamžiku nastává (nikoliv bezprostředně hrozí, srov. současná úprava).

3.2. K překročení mezí nutné obrany za první republiky

V případě překročení mezí nutné obrany Miříčka rozlišuje dvě situace.

1. Exces kulpózní: učinil-li tak napadený jen *“z poděšení, strachu neb leknutí”*, je zásadně beztrestný. Pouze pokud si i přes tento duševní stav mohl být vědom, že překračuje meze, mohl by být potrestán za trestný čin z nedbalosti.

⁹ zákon č. 117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích

¹⁰ § 2 písm. g) zákona č. 117/1852 ř.z.

“Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; - nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. - Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního (§§ 335 a 431) za čin trestný z nedbalosti”

¹¹ Miříčka, A. Trestní právo hmotné: Část obecná. 10. vydání. Praha, Všehrad, 1932 s. 67

¹² Tamtéž, s. 65

¹³ ledaže v útoku došlo zároveň k násilí, tedy útoku na tělesnou integritu

2. Exces dolózní: Vykročil-li z mezí nutné obrany vědomě (zejména ze zlosti či pomstychtivosti), “*sluší mu přičítati čin dolózní podle zásad všeobecných*”, rozčilení je jen polehčující okolností.

Od těchto situací však odlišuje případy, kdy někdo v omylu jedná v obraně – takové jednání je beztrestné v případě skutkového omylu (např. mylně předpokládal útok); právní omyl však trestnost nevyklučuje (např. považoval-li napadený za dovolenou i obranu cti).

Podobně vnímá překročení mezí nutné obrany i Solnař¹⁴, přidává ještě rozlišení na exces intenzivní a extenzivní tak, jak známe i ze současné praxe¹⁵.

Ačkoliv nutnost (přiměřenost) obrany byla chápána poměrně úzce a vykládána byla spíše objektivně, Nejvyšší soud již v roce 1922 judikoval¹⁶, že překročení mezí nutné obrany je beztrestné i tehdy, měl-li pachatel z bázně, uleknutí nebo přestrašenosti *omylem* za to, že jsou splněny objektivní podmínky nutné obrany¹⁷. Podle ustanovení o nutné obraně však tyto případy nevyklučovaly postih za trestný čin z nedbalosti - beztrestnost za takové jednání byla proto pouze částečná.

Překročení mezí nutné obrany z hlediska intenzity obrany však bylo v soudní praxi posuzováno přísněji. Příkladem je rozhodnutí potvrzené Nejvyšším soudem¹⁸, kdy pachatel byl uznán vinným za to, že bránil život svého bratra napadeného vlastním otcem, který jej uchopil za hrdlo, přitiskl ke zdi a rdousil, až bratr přestal křičet. Obviněný, bratr oběti, obává se o život svého bratra, snažil se útok odvrátit, k čemuž použil úder do hlavy otce sekáčem na řepu (zbraň, která byla po ruce), čímž mu způsobil smrt. Podle soudu měl obviněný bránit život svého bratra jiným způsobem, jestliže otec byl neozbrojený. Stačilo prý zakročit jinak a zasáhnout otce do jiné části těla. Takové hodnocení případu je ve světle současné úpravy i praxe příliš přísné, neboť rezignuje na vážné ohrožení života rdoušeného a na absenci subsidiarity, která se při odvracení útoku v nutné obraně nevyžaduje (ta se však nevyžadovala ani v dobové odborné literatuře, viz výše).

V jiném případě¹⁹ soud dovodil, že potřebná je jen taková obrana, která je ve správném poměru proti útoku – shledal, že se nelze bránit vůči neozbrojenému útočníku zbraní. Takový závěr nelze akceptovat, protože je to právě útočník, který útok vyvolal

¹⁴ Solnař, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha, Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947, s. 108

¹⁵ viz dále kapitola 4. Exces z nutné obrany

¹⁶ Rozhodnutí ze dne 24. října 1922, Kr II 538/1922

¹⁷ Nejenže byly situace ve strachu hodnoceny subjektivně, ale byly mezi ně přiřazeny situace, kdy pachatel jednal ve skutkovém omylu, že byly splněny podmínky nutné obrany, ačkoliv objektivně dány nebyly.

¹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Zm IV 222/1934

¹⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Zm III 222/1934

a donutil tak obránce k použití krajních prostředků. Je pak nutné strpět i vyšší intenzitu obrany, neboť obránce jedná bez rozmyslu, v časové tísní a intuitivně.

Naopak situace, kdy nejde o překročení mezí nutné obrany, protože nutná obranu tu vůbec být nemohla, se objevují v judikatuře podobně jako v současné praxi. Bylo např. Nejvyšším soudem rozhodnuto²⁰, že nutná obrana je vyloučena proti útoku již ukončenému (exces extenzivní), kdy je zdánlivá obrana vedena ze zlosti a pomsty; stejně tak byla vyloučena i při rvačce, kde se útoky stran v časovém sledu navzájem střídají; proti služebním výkonům vrchnostenských osob není nutná obrana přípustná, pokud četník jedná formálně i věcně správně v souladu s příslušnými předpisy²¹.

3.3. Nutná obrana v 50. letech ve světle tzv. právnické dvouletky

Po druhé světové válce byla v oblasti trestního práva převzata prvorepubliková úprava, s ní i ustanovení o nutné obraně. Starý rakouský zákoník platil téměř 100 let, až do roku 1950, kdy byl nahrazen trestním zákonem²² vzešlým z období tzv. právnické dvouletky. Pouhé dva roky stačily na kompletní přestavbu právního řádu od základu a nutno podotknout, že ani institut nutné obrany nezůstal nedotčen. Ochrana lidského života a majetku musela ustoupit útokům na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu a na zájmy pracujícího lidu. Jednotlivec se tak dostává v hierarchii chráněných hodnot až na čtvrté, poslední místo. Takové zařazení sice nemělo větší praktický dopad na běžné případy nutné obrany (jednání napadených při loupežích, krádežích, ohroženích zdraví apod.), je však jistě výmluvné o pojetí a postavení jednotlivce v právu a ve společnosti obecně.

Pro překročení mezí nutné obrany však nebyly důležité floskule, ale konkrétní stanovení podmínek nutné obrany. Trestní zákon z r. 1950²³ stanovil, že jednání není trestným činem za splnění dvou podmínek:

1. *útok přímo trval nebo hrozil a*
2. *obrana byla útoku přiměřená.*

Oproti předchozí úpravě byly podmínky nutné obrany rozšířeny o hrozící útok²⁴. Druhou podmínkou byla přiměřenost: způsob a intenzita obrany se měly posuzovat podle

²⁰ např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. Zm II 122/1927, Zm II 282/1927, Zm I 574/1929, Zm I 412/1929

²¹ Obecně nebyla obrana přípustná proti úředním výkonům, ledaže by výkon byl překročením moci úřední.

²² zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon

²³ § 8 trestního zákona: „*Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže*

- a) *útok přímo hrozil nebo trval a*
- b) *obrana byla útoku přiměřená*“

přiměřenosti, přičemž okolnosti nutné obrany byly chápány objektivně²⁵ a přihlíželo se k ohroženým zájmům. Zavedením proporcionality došlo v tomto ohledu k výraznému zúžení podmínek. Nevyžadovala se sice úplná úměrnost mezi významem ohroženého společenského vztahu a vztahu dotknutého nutnou obranou²⁶, avšak netrpěl se velký nepoměr mezi vzniklou a hrozící škodou.

Ustanovení zákona již nadále nepočítalo s omluvitelným vykročením z mezí nutné obrany (*exces astenický*; způsobený úlekem, strachem či poděšením). Takové rozrušení sice bylo chápáno jako polehčující okolnost, přesto tím došlo k rozšíření kriminalizace.

Judikatura se vyjadřuje k překročení mezí nutné obrany v putativní obraně (domnělé obraně)²⁷. Pokud se někdo omylem domnívá, že jedná v obraně, není zásadně beztrestným jako u nutné obrany. Takové jednání může být beztrestné jen pro skutkový omyl, tedy pro nedostatek zavinění tak, jako každý jiný trestný čin, a to za podmínek, že *omyl pachatele je nezaviněný* (pokud bude zaviněný z nedbalosti, bude odpovědný za nedbalostní trestný čin) a *jednání pachatele bylo přiměřené domnělému útoku* (splňovalo by tedy kritérium přiměřenosti). Překročí-li pachatel meze domnělé nutné obrany, bude beztrestný, jen pokud jednal ve vztahu k překročení mezí nezaviněně. V ostatních případech beztrestný nebude, i kdyby byl jeho omyl, pokud jde o útok, nezaviněný.

3.4. Úprava od 60. let 20. století

Trestní zákon z roku 1950 neměl dlouhého trvání a již po 11 letech své existence byl nahrazen novým trestním zákonem²⁸. Ten v § 13 stanovil, že *“čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku”*. Nové pojetí se projevilo zejména v mezích nutné obrany, které byly značně rozšířeny. V případě přiměřenosti došlo k výraznému posunu – zákon nevyžaduje přiměřenost, neakceptuje však zřejmou nepřiměřenost. V praxi abstraktní pojem nebezpečnosti útoku vyvolával nejasnosti při hodnocení konkrétních situací. Doplnění slova *zřejmě* posunulo objektivní chápání přiměřenosti blíže subjektivnímu hodnocení situace obráncem a rozšířilo

²⁴ Takové pojetí umožnilo z procesního hlediska rozšířit argumentaci napadeného, který se mohl beztrestně bránit i těsně před tím, než útok nastal za předpokladu, že (bezprostředně) hrozí.

²⁵ Kabát, R. Vývoj vztahu mezi trestněprávní a civilněprávní nutnou obranou a krajní nouzí. In: Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB. Masarykova univerzita, Brno, 2011

²⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Nt 301/58

²⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 10 Tk 352/52

²⁸ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

použití prostředků, jakými se lze bránit, o více než přiměřené, nikoliv však zřejmě nepřiměřené. Rozšířen byl i okruh k obraně způsobilých útoků na libovolný zájem chráněný trestním zákonem.

Na širší pojetí, které se projevilo zejména při hodnocení překročení mezí z hlediska přiměřenosti, navazovala i judikatura. Příkladem je rozhodnutí, ze kterého vyplývá, že vybočení z mezí nutné obrany nelze usoudit jen z toho, že napadený se bránil zbraní proti neozbrojenému útočnickovi, věkově podstatně mladšímu, fyzicky silnějšímu a známému svou agresivitou²⁹. Obdobně soud konstatoval³⁰, že vybočením nemusí být nutně situace, kdy napadený útočnicka zranil a případně ho i usmrtil, přičemž sám neutrpěl žádné zranění, pokud tím odvracel útok přímo hrozící nebo trvajícím a taková obrana nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Tyto dva případy dokládají, že soudy v této době již postupně přestávají poměřovat hrozící následek škody útoku a škodu způsobenou v obraně.

Z hlediska překročení časových podmínek nutné obrany (tzv. exces extenzivní) Nejvyšší soud posoudil³¹, že pokud napadený po skončení přiměřené nutné obrany přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočnickem, od něhož již nehrozí nebezpečí, je za následek způsobený v této fázi jednání trestně odpovědný bez možnosti dovolat se nutné obrany.

3.5. Úprava po vzniku České republiky

Po změně politického a společenského systému a při vzrůstající kriminalitě vyvstala i otázka nutné obrany. Zákonodárce reagoval novelou trestního zákona v roce 1993³², která rozšířila meze nutné obrany v souladu s novým pojetím demokratického právního státu, v jehož zájmu je umožnit občanům ochranu zákonem chráněných zájmů, pokud nemůže zasáhnout k tomu povolaný orgán. Novela změnou tří slov v § 13 po více než 30 letech výrazně rozšířila meze nutné obrany. Od 1. ledna 1994 nejde o nutnou obranu, *“byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku”*.

V předchozí úpravě činily výkladový problém slova zřejmost, povaha a nebezpečnost. Každý útok má svoji povahu a nebezpečnost, přičemž kritéria povahy a nebezpečnosti byla chápána především významem ohroženého chráněného zájmu, osobou útočníka, následky útoku, okolnostmi, motivem, způsobem jednání útočníka, prostředím útoku apod. Tyto okolnosti jsou vhodné pro posouzení jednání útočníka, nikoliv však obránce, který je v naprosto jiné situaci. Jedná v časové tísní, pod tlakem, spoléhá pouze na sebe a rozhoduje se

²⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky sp. zn. 3 Tz 13/70

³⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky sp. zn. 1 To 18/75

³¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 11 To 1/78

³² zákon č. 290/1993 Sb.

intuitivně, proto na něj nelze klást příliš široké požadavky. Z těchto důvodů měla novela za cíl posílit subjektivní pojetí podmínek a soudit je více podle vnímání obránce. Pouze pokud je překročení *zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku*, tedy očividné, nepochybné a jasné, nejsou podmínky nutné obrany splněny.

Jak jsou konkrétní podmínky nutné obrany vykládány a aplikovány v praxi, je předmětem následující kapitoly, neboť stejná legální definice (ačkoliv v jiném zákoně) platí i pro současnou právní úpravu.

4. Podmínky nutné obrany v současnosti

Trestní zákoník z roku 2009³³ převzal úpravu nutné obrany z předchozího zákona v nezměněné podobě. V § 29 stanoví:

“(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.”

Aby bylo možné zabývat se překročením mezí nutné obrany, je potřeba detailněji rozebrat její prvky, resp. podmínky – tedy kdy právo na nutnou obranu vzniká, a pokud vznikne, jaké podmínky jsou na obránce kladeny. Za velmi propracované lze označit Kuchtovo³⁴ dělení na podmínky vzniku práva na nutnou obranu a meze obranného jednání, při jejichž aplikaci lze snadněji zjistit, kdy půjde o protiprávní jednání, kdy o beztrestné jednání a o jaký typ excesu se případně bude jednat.

4.1. Podmínky vzniku práva na nutnou obranu – podmínky útoku

1. Základním předpokladem vzniku práva na nutnou obranu je *útok*, kterým rozumíme protiprávní jednání ve formě jak konání, tak opomenutí fyzické osoby, jímž jsou ohroženy nebo porušeny zájmy chráněné trestním právem. Právnícké osoby jsou z útoku ze své podstaty vyloučeny, neboť za ně vždy v reálném světě jednají fyzické osoby, jejichž postih je ale při takovém jednání možný. Útočit může i více osob společně, v takové situaci není jen útočník-pachatel, ale i ti, co se na něm podílejí (spolupachatel, účastník). Útočníkem je však i obránce, pokud po skončení útoku přejde z obrany do útoku. Útok zvířete bude útokem za

³³ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“)

³⁴ Kratochvíl, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 370 an.

podmínky, že zvíře je nástrojem v rukou útočníka (případy zvířete poštvaného člověkem), jinak by šlo o situaci krajní nouze³⁵.

2. *Protiprávnost útoku* vyplývá ze společenské škodlivosti, útok však musí směřovat jen proti zájmům chráněným trestním zákonem. Lze tak bránit jak zájmy individuální (útoky na život, zdraví, svobodu, majetek, důstojnost, čest), tak skupinové nebo celospolečenské (např. utajovaná informace)³⁶. Prvky protiprávnosti se nevztahují ani na tzv. pomoc v nutné obraně, kdy obránce chrání jiné než vlastní zájmy; taková obrana je naopak ve společnosti žádoucí, neboť posiluje soudržnost, bezpečnost a zájem o okolí v mnohdy velmi anonymním prostředí³⁷.

3. Problémem *zavinění útoku* je neschopnost obránce během několika málo okamžiků zjistit, zda jsou naplněny všechny znaky skutkové podstaty. Vzhledem k tomu je vhodné se přiklonit k objektivnímu hodnocení protiprávnosti, protože ten, kdo útok odvrací, nemůže hodnotit subjektivní stránku pachatele. Takový závěr vede k možnosti bránit se i proti nezaviněným jednáním, i když část teorie a praxe se přiklání ke stanovisku, že nutná obrana je přípustná jen vůči útokům alespoň nedbalostním. První názor umožňuje obranu i proti dětem a duševně chorým³⁸. Útoky dětí je sice nutné posuzovat specificky³⁹ s ohledem na neukončený fyzický a psychický vývin, avšak přísná aplikace subsidiarity (a tím de facto zúžení podmínek nutné obrany, rozšíření kriminalizace – analogie v neprospěch pachatele) také není vhodná⁴⁰. Pokud bychom omezili argumentaci pouze na jazykový výklad, dojdeme ke stejnému závěru, neboť nutná obrana předpokládá útok na zájem chráněný trestním

³⁵ V této souvislosti se zabýval velmi zajímavým případem Městský soud v Praze, na který upozornil ve své diplomové práci Kabát, R. *Sporné otázky nutné obrany v judikatuře*. Právnická fakulta UK, Praha, 2009, s. 32 an. Majitel německého ovčáka se procházel po návsi se svým psem, kterého neměl na vodítku, a z ničehonic přiběhla velká německá doga a klidného vlčáka napadla. Majitel napadeného ovčáka ve strachu o jeho život německou dogu bodl nožem, v důsledku čehož následně uhynula. U soudu byl skutek posuzován jako poškozování cizí věci, soud však při posuzování hledisek krajní nouze dospěl k závěru, že byla splněna u krajní nouze vyžadovaná subsidiarita, neboť tržní hodnota německé dogy je nižší než německého ovčáka. Majitel německého ovčáka byl zproštěn obžaloby. Příklad takto příznivě dopadl jen díky náhodě, protože kdyby hodnota psů byla opačná, nejednalo by se o krajní nouzi. Z těchto praktických důvodů autor nabízí řešení posuzovat tyto případy podle nutné obrany (ve shodě s Miříčkou).

³⁶ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 252

³⁷ V některých případech jsou trestné činy z pohledu obránce těžko odlišitelné od přestupků, proto lze použít nutnou obranu i proti přestupkům, avšak se snižujícím se významem chráněného zájmu je třeba přísněji posuzovat přiměřenost. K tomu § 2 odst. 2 zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

³⁸ K tomuto závěru se také přikláním, neboť i útoky těchto osob mohou být velmi nebezpečné, mnohdy ještě více, a při hodnocení útoku je nutné respektovat zejména zájmy obránce

³⁹ *zejména ve vztahu k (ne)priměřenosti obrany, jejíž podmínky samy o sobě zohledňují osobu pachatele, mj. i její věk – viz níže v textu*

⁴⁰ Za přílehlavé lze považovat Kuchtovo zdůvodnění, *Kurs trestního práva*, s. 375: „*Aplikace subsidiarity není vhodná jak z hlediska generální prevence (útěk obránce před takovými osobami, např. učitele před žáky, může u útočníků i třetích osob vzbudit výsměch a nerespektování autority jak obránce, tak celého právního řádu), tak z hlediska individuální prevence (útěk může probudit u trestně neodpovědného útočníka snahu pokračovat v útoku, dokončit jej nebo pokračovat v intenzivnějších útocích v budoucnosti).*“

zákonem, nikoliv zaviněný útok. Podle ustálené praxe se lze bránit i proti útoku vyprovokovanému, neboť i vyprovokovaný útok je útokem⁴¹. Vyloučena je však nutná obrana proti dovoleným jednáním⁴².

4. Z časového hlediska musí útok *trvat nebo přímo hrozit*. Za rozhodný je považován časový úsek, kdy útok začal přímo hrozit (nestačí, že hrozí) do doby, kdy útok na zájem chráněný trestním zákonem přestal, a obránce tak již nemůže odvrátit jeho škodlivý následek. Z uvedeného vyplývá, že napadený nemusí čekat, až útok začne. Přímá hrozba útoku se posuzuje vždy individuálně s tím, že i pouhá výhrůžka od osoby známé svou agresivitou a násilností⁴³ bude přímo hrozícím útokem. Útok tedy přímo hrozí, je-li evidentní, že v nejbližší době dojde zcela určitě k porušování zájmů⁴⁴. Naopak k ukončení situace nutné obrany musí dojít, pokud již útok přestal trvat a byl ukončen. Tento okamžik nemusí vždy spadat v jedno s ukončením trestného činu⁴⁵. K nutné obraně nedojde, pokud byl útok úspěšný, byl úspěšně odvrácen nebo pokud útočník dobrovolně upustil od svého jednání. Krátká přestávka v útoku za současné hrozby pokračování v útoku není ukončením útoku. V případě nedodržení časového hlediska při skončení útoku jde o mstu (viz kap. 5.1., *exces extenzivní*).

5. Útok musí být *reálný*, tedy skutečný, vážně míněný, musí existovat v realitě, nikoliv jen v představách obránce; útok ze žertu proto není útokem. Reálnost útoku je posuzována objektivně, právo na nutnou obranu vzniká teprve její objektivní existencí (o domnělé, tzv. putativní ochraně viz kap. 5.2.)

4.2. Podmínky obranného jednání

1. Na *formě obranného jednání*, tedy způsobu, jakým obránce útok odvrací, nezáleží. Přípuštěna je obrana pasivní (př. ustupování, odrážení ran, úhybné a úskočné manévry apod.) i aktivní (např. protiútok, použití zbraně). Ani použitím aktivní obrany se nestává obránce útočníkem, protože o postavení útočníka rozhodl on sám okamžikem přistoupení k útoku. Bránit se lze jak konáním, tak opomenutím (např. neodvoláním psa, nezastavením auta).

⁴¹ Opačně by byla posouzena situace v případě, že by provokatér měl od samého počátku úmysl krýt úmyslný trestný čin namířený proti vyprovokovanému zdánlivou nutnou obranou.

⁴² Tedy proti jednání v nutné obraně (nutná obrana proti nutné obraně či krajní nouzi je nepřipustná) a jednání úředních osob (viz § 127 trestního zákoníku), pokud má jednání všechny potřebné náležitosti a úřední osoba je k jednání příslušná. V opačném případě je proti jednání úředních osob nutná obrana přípustná.

⁴³ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha, Leges, 2010, s. 252

⁴⁴ Pouhou pomocí pro určení počátku přímé hrozby mohou být vývojová stadia trestného činu – příprava zpravidla ještě nebude přímo hrozícím útokem, naopak pokus zpravidla již podmínku splňovat bude.

⁴⁵ Příkladem je trestný čin krádeže, který končí odcizením věci, ale útok na majetkový zájem trvá i poté, co pachatel s věcí odchází, ačkoliv trestný čin již byl ukončen.

2. *Subjektem obranného jednání* nemusí být nutně jen ten, jehož chráněné zájmy jsou útokem ohroženy, ale i jiné osoby (tzv. pomoc v nutné obraně.)

3. Nutná obrana vždy směřuje na útočníka, tedy *předmět obranného jednání*. V případě zásahů do práv jiných osob půjde o krajní nouzi. Specifickým případem je tzv. živý nástroj, kdy je k útoku využita pod pohrůžkou násilí třetí osoba (nebo její majetek), přičemž ten není podle zásad nepřímého pachatelství odpovědný (vůbec nebo jen omezeně). Pravděpodobně i zde lze nutnou obranu vůči živému nástroji uplatnit, neboť podmínky splněny jsou – útok přímo hrozí nebo trvá, avšak obranné jednání nesmí být zcela zjevně nepřiměřené⁴⁶.

4. *Přiměřenost obranného jednání* v současné právní úpravě respektuje oprávněné zájmy obránce a je nastavena poměrně široce. Nevyžaduje se přiměřenost, stačí, pokud není jednání zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku. Obrana může být proto zjevně nepřiměřená i zcela nepřiměřená. Způsob útoku je třeba posuzovat s ohledem na intenzitu útoku, použité prostředky, věk, fyzickou konstituci a sílu útočníka i obránce, jejich předcházející zranění, prostředí útoku, počet zúčastněných osob, použití zbraně apod. Nevyžaduje se naopak poměrování hrozcí a vzniklé škody (proporcionalita), které by vedlo k nepřiměřeným nárokům na obránce.

Přiměřenost lze posuzovat ze dvou hledisek. Objektivní je snazší při posuzování případu, neboť není nutné se zabývat pocity a psychikou obránce, to však pro něj může být příliš tvrdé. Naopak subjektivní hledisko se snaží posuzovat situaci tak, jak ji vnímal obránce při útoku, a brát zřetel na jeho psychický stav ovlivněný útokem a z něj plynoucím nebezpečím. Různé právní řády přistupují k hodnocení přiměřenosti jinak, mnohdy kombinovaně, převažuje však spíše objektivní hodnocení. V českém právu naopak převládá subjektivní hledisko, které je do jisté míry korigováno objektivními prvky. Snahou částečné objektivizace je zamezit situacím, kdy obránce, ač v psychickém tlaku, překročí přiměřenost obrany natolik, že nelze jeho jednání ospravedlnit ani složitou situací, ve které se při útoku nacházel.

5. Kritériem je i *potřeba obrany*, která sice není zakotvena v zákonném ustanovení, vyplývá však ze samotného názvu institut „nutná“ obrana. Potřeba neznamená úměrnost

⁴⁶ Obzvlášť přiměřenost bude důležitým kritériem při posuzování zásahu vůči situacím, kdy např. pachatel při loupeži nebo únosu využije živý štít tak, aby v případě obranného zákroku byl poškozen živý štít a nikoliv pachatel.

mezi hrozící a způsobenou škodou, ale nutnost útok odvrátit. Aby byla obrana úspěšná, musí být způsobilá odvrátit útok a k tomu použít potřebné prostředky⁴⁷.

6. *Subsidiarita jednání v nutné obraně* není podmínkou v českém právu. Subsidiarita vyžaduje, aby obránce způsobil škodu jen tehdy, pokud by nemohl útok odrazit jinak⁴⁸. Mohla by mít však význam v určitých specifických situacích (např. útoky dětí, osob nepříčetných či tzv. živých štítů – viz výše), při kterých je třeba brát větší ohled na práva útočníka. K tomuto závěru se staví rakouská a německá teorie.

5. Exces z nutné obrany

Přestože jsou v českém právu meze nutné obrany stanoveny relativně široce, dochází mnohdy k tzv. excesům z nutné obrany. To jsou situace, kdy některé podmínky nutné obrany nebyly dodrženy, ale v určitých prvcích se takové jednání s jednáním v nutné obraně částečně kryje. I když *riziko z výsledku konfliktu, který je vždy konfliktem útočníka, musí nést především útočník*⁴⁹, je žádoucí, aby byly stanoveny určité limity nutné obrany. Ta je sice právem, nikoliv však neomezeným. Podmínky práva na nutnou obranu, které je limitováno zejména způsobem útoku a jeho intenzitou, je třeba hodnotit vždy k okolnostem případu.

V právní teorii se ustálilo základní dělení překročení mezí nutné obrany na dvě základní skupiny podle toho, jaké podmínky nutné obrany byly porušeny.

5.1. Exces intenzivní a extenzivní

1. Pokud nebyla splněna podmínka přiměřenosti a obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, mluvíme o *intenzivním excesu*. Příkladem může být jednání, kdy na rušné ulici bude obránce chránit svoji igelitovou tašku s běžným nákupem střelbou, aniž by bylo použito proti obránci násilí, nebo ještě výrazněji usmrcení dítěte, které vběhne na cizí pozemek pro zakutálený míč. Naopak samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraně, neznamená, že jde o nutnou obranu zcela zjevně

⁴⁷ Potřebnost je na rozdíl od českého práva hlavním kritériem německé právní úpravy (Kurs trestního práva, s. 383)

⁴⁸ viz judikatura – *Obranu nelze považovat za nepřiměřenou jen proto, že napadený se nevyhnul útoku útekem, i když byl útek možný* (R 19/1958) nebo *Obránce není povinen ustupovat před přímo hrozícím útokem* (R 47/1995)

⁴⁹ Z rozhodnutí NS sp. zn. 6 Tdo/2007 ze dne 28.3.2007

nepřiměřenou způsobu útoku⁵⁰. Tím spíše nepůjde o intenzivní exces, pokud je ohroženým zájmem mimo majetku i nedotknutelnost obydlí⁵¹.

Nejvyšší soud dále dovodil, že jednání obviněného pronásledovaného poškozenými, kteří měli v rukou kulečnickové tágo a nůž s čepelí dlouhou 13 cm a vyhrožovali mu zásahem do tělesné integrity, který pro výstrahu vystřelil do země a do vzduchu s upozorněním, ať ho nechají, jinak na ně vystřelí, přičemž poté, kdy upadl a poškození proti němu stále postupovali, proti nim vystřelil a zasáhl jednoho z nich do ruky, nohy a spodní části těla, naplňuje podmínky nutné obrany⁵². V jiném rozhodnutí soud konstatoval, že zákon vyjadřuje, že obrana může být nepřiměřená, tedy i výrazně silnější než útok, nikoliv však do té míry přehnaná, aby tento nepoměr byl vůči způsobu zcela zjevný⁵³. Dokonce i v případě fyzického útoku neozbrojeného pachatele není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany opakované použití střelné zbraně s následkem usmrcení člověka⁵⁴.

2. Pokud nebude dodrženo časové hledisko útoku, neboť útok na zájem chráněný trestním zákonem již netrvá a skončil, půjde o *extenzivní exces*. Jestliže se někdo bránil útoku, který ještě ani nezačal přímo hrozit, nejde de facto vůbec o nutnou obranu, tedy ani o překročení mezí nutné obrany (tzv. předčasná obrana).

Příkladem extenzivního excesu je okolnost, kdy pachatel spáchal trestný čin v okamžiku, kdy již ani subjektivně nemohl pociťovat obavu z útoku poškozeného⁵⁵.

5.2. Putativní nutná obrana a skutkový omyl

Případy, kdy není splněna podmínka reálného útoku, označuje teorie tzv. *putativní (domnělou) obranou*. Jestliže se obránce domnívá, že útok hrozí nebo trvá, posuzuje se jeho

⁵⁰ Rozhodnutí Městského soudu v Praze, 7 To 202/94

⁵¹ Nález II. ÚS 317/01: *Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že stěžovatel, jenž odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví. Nutná obrana je dle soudní judikatury přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku a nedotknutelnosti obydlí*

⁵² Usnesení NS sp. zn. 4 Tz 284/2001

⁵³ Takovou zcela zjevnou situaci není případ strážného, který objevil průnik dvou osob do hlídaného prostoru. Strážný je začal pronásledovat, na což poškození reagovali házením kamenů z vyvýšeniny na strážného, kterému tím bylo způsobeno poranění. Obviněný strážný je odrazil hrozbou výstřelu z legálně držené zbraně, načež vypálil výstražné rány do vzduchu a před poškozené, které zůstaly bez odezvy. Po zasažení kamenem vypálil k místu poškozených několik ran, z nichž jedna způsobila jednomu z poškozených smrtelné zranění. Nejvyšší soud došel k závěru, že jednání obviněného bylo v souladu s nutnou obranou a skutek nebyl trestným činem. Z rozhodnutí NS 3 Tdo 840/2006-I ze dne 13.9.2006

⁵⁴ Z rozhodnutí NS 1 Tzn 25/97

⁵⁵ Z rozhodnutí NS 8 Tdo 485/2010, kdy k útoku obviněného došlo poté, co poškozený si omylem spletl domovní dveře a vsunul klíč do dveří obviněného. Poškozený se chtěl obviněnému omluvit, ten však reagoval útokem, teprve poté do něj poškozený na obranu „ždůchl“. Ze zstručněného skutkového stavu vyplývá, že žádný útok obviněnému nehrozil, nemohlo jít tedy o nutnou obranu, ačkoliv mohl mít na začátku situace strach z útoku na nedotknutelnost obydlí nebo svoji tělesnou integritu.

jednání podle zásad zavinění o omylech, konkrétně jako *skutkový omyl pozitivní o okolnostech vylučujících protiprávnost*⁵⁶. Ten vylučuje odpovědnost za úmyslný trestný čin a vědomou nedbalost, ale je třeba zabývat se nevědomou nedbalostí. Pokud pachatel nevěděl, že o útok nejde, ale vzhledem k okolnostem a ke svým osobním poměrům o tom vědět měl a mohl, bude souzen za nedbalostní trestný čin způsobený v domnělé obraně. Pokud by mu nebyla prokázána ani nevědomá nedbalost, nebyl by trestně odpovědný z nedostatku zavinění, nikoliv však z důsledku jednání v nutné obraně.

O putativní obranu půjde např. v případě, kdy pachatel subjektivně vnímal poškozeného jako osobu, která se účastnila společně s další osobou útoku proti němu, ačkoliv ve skutečnosti o takovou účast poškozeného na útoku nešlo⁵⁷. Naopak putativní obrana nepřichází v úvahu za situace, kdy předchozí konflikt pachatele s poškozeným skončil odchodem poškozeného, přičemž poté ho pachatel napadl a způsobil mu zranění. Pachatel totiž již nebyl v pozici obránce, neboť na předchozí útok poškozeného odpověděl novým útokem⁵⁸.

5.3. Právní posouzení vybočení z mezí nutné obrany

Pokud dojde k porušení některých podmínek jednání v nutné obraně a tím k překročení jejích mezí, bude pachatel odpovědný za trestný čin, který tímto jednáním způsobil. Z hlediska zavinění může jít o trestný čin nedbalostní i úmyslný. Zavinění bude posuzováno i ke znakům skutkové podstaty, kterou pachatel jednáním naplnil, i k samotnému překročení mezí nutné obrany. Pokud bude následek, nebo samotné překročení způsobeno z nedbalosti, bude exces kvalifikován jako trestný čin *nedbalostní*, i když k ostatním skutečnostem bude zavinění úmyslné⁵⁹. O *úmyslný* trestný čin se jedná v situaci, pokud by byly překročeny úmyslně i meze nutné obrany a pokud by i následek byl způsoben úmyslně. V této souvislosti lze zmínit rozsudek Nejvyššího soudu z roku 1967, který se zabýval útokem na osobní svobodu a lidskou důstojnost, jenž byl odvrácen tak, že byla způsobena škoda na zdraví, a soud se v této souvislosti zabýval zaviněním ke způsobenému následku⁶⁰.

⁵⁶ § 18 odst. 4 trestního zákoníku

⁵⁷ Z rozhodnutí NS 7 Tdo 356/2010

⁵⁸ Z rozhodnutí NS 7 Tdo 1172/2011

⁵⁹ Kurs trestního práva, s. 387, př.: Obránce užije zcela zjevně nepřiměřený způsob obrany, brání se střelnou zbraní proti neozbrojenému stejně silnému útočníkovi, ale následek způsobí jen z nedbalosti.

⁶⁰ Rozhodnutí NS sp. zn. 2 Tz 22/67: Obviněná pracující jako dělnice v oddělení plnirny vyšla ve večerních hodinách z pracoviště ven. Za ní se vydaly spoluzaměstnankyně, které jí vysvlékly z pracovního pláště za účelem zesměšnit ji před ostatními spoluzaměstnanci. Obviněná se podařilo utéci zpět do plnirny, kde se ze studu přikryla obalovým papírem, avšak i ten jí spoluzaměstnankyně stáhly a volaly telefonem zaměstnance mužského pohlaví, aby se na téměř nahou obviněnou přišli podívat. Tím se obviněná značně rozčílila, uchopila

Dojde-li k překročení mezí nutné obrany, je i přesto žádoucí toto jednání alespoň částečně ospravedlnit a zohlednit při posuzování trestní odpovědnosti obviněného. K tomu lze využít několik způsobů, přičemž jedním z nich je vyloučení trestní odpovědnosti v důsledku rozrušení, strachu nebo úleku způsobeného útokem (tzv. *astenický exces*). Některé právní řády se vydaly cestou zakotvení privilegovaných skutkových podstat postihujících jednání při excesu, které obsahují mírnější postih⁶¹. Poslední možností je snížení trestní sazby uplatněním polehčujících okolností, mimořádné snížení trestu nebo i upuštění od potrestání.

Česká republika se rozhodla především pro poslední cestu, když umožňuje v případě překročení mezí nutné obrany uplatnit speciální polehčující okolnost⁶², pokud obviněný spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany a její meze tak byly překročeny. Tato polehčující okolnost je využitelná jak pro exces intenzivní, tak extenzivní; v případě putativní nutné obrany se však bude postupovat dle skutkového omylu (viz kap. 5.2.). Další možností je obecná polehčující okolnost⁶³, pokud obviněný spáchal trestný čin v silném rozrušení, ze soucitu nebo z nedostatku životních zkušeností. V případě silného rozrušení lze použít i obecný institut o zmenšené přičetnosti⁶⁴ nebo nepřičetnosti⁶⁵. Jinou využitelnou alternativou je upuštění od potrestání⁶⁶. Použití lze i mimořádné snížení trestu odnětí svobody⁶⁷. Tato úprava při excesech sice umožňuje poměrně účinné nástroje, jak zohlednit tíživou situaci nutné obrany, na druhou stranu je jí vytýkáno, že všechny uvedené možnosti jsou jen fakultativní, nikoliv pro soud povinné.

V novém trestním zákoníku z roku 2009 byly navíc zařazeny dvě privilegované skutkové podstaty úmyslného usmrcení⁶⁸, úmyslného způsobení těžké újmy na zdraví⁶⁹

dřevěnou hůl a hodila směrem na spoluzaměstnankyně, přičemž jednu uhodila do oka a způsobila škodu na zdraví s následnou léčbou v trvání čtyř měsíců. K právnímu posouzení soud uvedl následující: *k naplnění subjektivní stránky trestného činu ublížení na zdraví nestačí zjištění, že pachatel jedná úmyslně, nýbrž je třeba prokázat, že úmysl pachatele směřoval ke způsobení následku v tomto ustanovení uvedeného, totiž ke způsobení ublížení na zdraví, přičemž stačí úmysl eventuální. Zůstanou-li proto po vyčerpání všech důkazů pochybnosti o úmyslu přivodit následek, je nutno rozhodnout ve prospěch obviněné podle zásady in dubio pro reo.* Nejvyšší soud nižší instancí vytkl, že vzhledem ke škodlivému společenskému jednání poškozené se měl soud zabývat otázkou nutné obrany, jestliže trval útok na ochranu osobní svobody a lidskou důstojnost. I kdyby tedy došlo k úmyslnému překročení mezí nutné obrany, ale následek by nebyl způsoben úmyslně, šlo by v tomto případě o nedbalostní překročení mezí nutné obrany.

⁶¹ tento způsob byl využit zejména ve starším ruském (sovětském) právu.

⁶² podle § 41 písm. g) trestního zákoníku

⁶³ podle § 41 písm. b) trestního zákoníku

⁶⁴ § 27 trestního zákoníku

⁶⁵ § 26 trestního zákoníku

⁶⁶ podle § 46 trestního zákoníku

⁶⁷ podle § 58 odst. 6 trestního zákoníku

⁶⁸ zabití, § 141 trestního zákoníku

⁶⁹ § 146a odst. 3 trestního zákoníku

a úmyslného ublížení na zdraví⁷⁰ z omluvitelné pohnutky. Omluvitelnou pohnutkou se rozumí silné rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného⁷¹. Nejde tedy o skutkové podstaty týkající se jen případů nutné obrany, ale lze je v tomto směru využít, neboť mají přednost před základními skutkovými podstatami i obecnými polehčujícími okolnostmi.

5.4. Exces astenický

Privilegované skutkové podstaty reagující na omluvitelné pohnutky však nelze slučovat s ustanoveními vylučujícími trestní odpovědnost v důsledku tzv. *astenického excesu*, který obsahují některé zahraniční právní úpravy. Jde o situace, kdy exces byl vyvolán v důsledku *zmatku, strachu nebo úleku způsobeného útokem*. Podmínkou použitelnosti je příčinný vztah mezi afektem a překročením mezí. Tento typ excesu je však třeba důsledně oddělovat od tzv. *stenických excesů*, která jsou způsobena většinou *hněvem či mstou* a u kterých nelze překročení mezí tolerovat. Proto v těchto případech nastupuje odpovědnost za úmyslný trestný čin.

Úpravu astenického excesu obsahoval rakouský trestní zákoník z roku 1852, přičemž návrh na jeho opětovné zařazení do trestního práva se naposledy objevil v roce 2006 s osnovou nového trestního zákoníku. Inspirací bylo zejména rakouské a německé právo, které tento typ excesu výslovně upravuje s tím, že většinou nastupuje odpovědnost za nedbalostní trestný čin. Právní praxe i teorie se dělí na dvě skupiny, přičemž jedna tvrdí, že současné nastavení mezí nutné obrany je dostatečně široké, proto není třeba astenický afekt speciálně normovat. Navíc zavedení institutu by mohlo představovat problémy při dokazování, neboť rozlišit afekt z hněvu nebo úleku či strachu je *ex post* u soudu téměř nemožné, navíc by mohlo vést ke zneužívání institutu s poukazem na trestněprocesní zásadu *in dubio pro reo*. Zastánci astenického afektu naopak zdůrazňují subjektivní složku vnímání a hodnocení situace jedincem a dochází k závěru, že psychické stavy, které mohou způsobit nezaviněné a omluvitelné překročení mezí, je potřeba v nutné obraně uplatňovat důsledněji.

5.5. Automatická obraná zařízení

V literatuře také někdy nazývaná jako tzv. *preventivní nutná obrana*. Většinou jde o technické prostředky, které mají odvrátit případný útok, avšak jsou instalovány v době, kdy útok ještě ani přímo nehrozí, tedy preventivně. Automatická obranná zařízení nejsou v zákoně

⁷⁰ § 146a odst. 1 trestního zákoníku

⁷¹ za takové jednání lze považovat útok na zájem chráněný trestním zákonem podle okolností případu

definována, z toho však nelze dovodit, že by nemohla splňovat podmínky nutné obrany. Příklady definuje judikatura a odborná literatura: samostříly, nástražné výbušniny, ploty napojené na elektrickou síť, ale i nebezpečná zvířata (v drtivé většině případů psi).

Podmínky nutné obrany se zkoumají k okamžiku, kdy obranné zařízení začne odvracet útok. Z toho pak lze soudit, zda došlo k překročení mezí nutné obrany, či nikoliv. V drtivé většině sporných případů se bude hodnotit zejména *přiměřenost*. Pokud bude obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, nastane trestní odpovědnost obránce, zpravidla ve formě nedbalosti (úmysl poškodit osoby v okamžiku instalace zařízení nelze většinou dovodit⁷²). S ohledem na nepřiměřenost se posuzují i případy, kdy jsou zraněny aktivací obranného zařízení neútočící osoby (např. hasič, dítě). Snížit riziko trestní odpovědnosti⁷³ může majitel zejména tím, že na zařízení výslovně dostatečně upozorní (např. viditelné upozornění, že plotem prochází elektrický proud, nebo nápis „Pozor pes“) či přijme jiná opatření ve formě překážek apod.

Případy automatických obranných zařízení nejsou v rozhodovací praxi soudů zcela běžné, přesto se v posledních letech Nejvyšší soud zabýval několika případy, mnohdy však s protichůdnými závěry. Vzhledem k předchozí nekonzistentní judikatuře Nejvyšší soud ve sjednocujícím stanovisku Nejvyššího soudu z r. 2008⁷⁴ došel k závěru, že *instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany*. Konkrétní posouzení se bude odvíjet především od splnění podmínky přiměřenosti, způsobu zabezpečení zařízení, kladení překážek a upozornění na případné nebezpečí.

5.6. Odlíšení nutné obrany od zadržení pachatele trestného činu

Od nutné obrany je třeba rozlišovat zadržení pachatele trestného činu, které je procesněprávním institutem⁷⁵, jehož účelem není odvracet útok na chráněné zájmy, ale zajistit postavení pachatele útoku, resp. trestného činu, před soud, provést trestní řízení a dosáhnout tak efektivního potrestání⁷⁶. Jestliže již útok na zájem chráněný trestním zákonem skončil, nejde proto u nutnou obranu, ale přesto je účelné pachatele trestného činu zadržet. Požadavky

⁷² Kurs trestního práva, s. 378

⁷³ snaha obránce minimalizovat zavinění k následku a příčinné souvislosti

⁷⁴ Stanovisko NS, Tpjn 303/2008:.

⁷⁵ úprava v § 75 a 76 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁶ Kuchta, J. Nutná obrana. Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 185

na takové jednání jsou však mnohem přísnější (vyžaduje se subsidiarita i proporcionalita), neboť zájem na dopadení je slabší nežli na přerušení útoku a zabránění hrozícím škodám. Proto i odpovědnost bude u zadržení výrazně vyšší.

6. Nutná obrana ve Velké Británii

Nutná obrana (*self-defence*) je v anglickém právu součástí širší skupiny činů tzv. ospravedlnitelného jednání⁷⁷, které lze přirovnat českým okolnostem vylučujícím protiprávnost. Obdobná je i konstrukce, která činy jinak trestné za určitých podmínek chápe jako beztrestné. Právě tyto podmínky budou předmětem následujícího textu, protože od nich se bude odvíjet, v jakých případech dojde k překročení mezí ospravedlnitelného jednání, resp. nutné obrany v našem případě.

6.1. Nutná obrana v anglickém právu a její vývoj

Otázka nutné obrany se v anglickém právu začala rozvíjet v rámci soudního rozhodování v dobách, kdy neexistoval rozvinutý policejní systém a kdy občané při sobě běžně nosili zbraň. Pokud ale dříve nebyla nutná obrana upravena zákonem, odkud napadená osoba čerpá právo zaútočit na útočníka? S touto základní otázkou se právní praxe i teorie vyrovnává tím, že útočník se vzdává těchto práv rozhodnutím začít útok a napadená osoba je tak oprávněna zasáhnout do práv útočníka – právo dává přednost svobodě oběti před svobodou útočníka. V common law však není toto pojetí přijímáno absolutně, oběť nemá právo bránit se všemi prostředky proti všem protiprávním činům pachatele, s výjimkou práva bránit vlastní obydlí, které je nedotknutelné téměř za všech okolností. V ostatních případech musí být použité prostředky napadeného přiměřené; oběť útoku nesmí být úplně svévolná v tom, jaké prostředky síly může použít při snaze bránit se útoku.

Postupem času se rozvinul systém soudních rozhodnutí, který byl v roce 1967 jen částečně nahrazen zákonným ustanovením § 3 trestního zákona⁷⁸: *“Při odvracení trestného činu může být použito násilí do takové míry, jak je to přiměřené okolnostem situace...”*⁷⁹. Ustanovení nemá za cíl nahradit všechna pravidla starého common law, proto i po roce 1967 zůstává silný vliv judikatury na pojetí nutné obrany. Ve většině případů nutné obrany oběť opravdu *“odvrací trestný čin”*, ale např. v situaci napadení dítětem (v Anglii pod 10 let),

⁷⁷ justifications, justifiable conduct

⁷⁸ Criminal Law Act 1967

⁷⁹ zbylá, necitovaná částí ustanovení zabývá otázkou zadržení osoby podezřelé ze spáchání trestného činu a proto již nespadá do kategorie nutné obrany

nepříčetnou (mentálně narušenou) osobou nebo jedná-li někdo ve skutkovém omylu, útočník nepáchá trestný čin. Proto nemůže jít podle anglické úpravy o odvrácení trestného činu a nebude se na činy těchto účastníků vztahovat ustanovení § 3 trestního zákona, ale *common law* nutné obrany. Pokud obviněný před soudem bude tvrdit, že jednal v nutné obraně a bude se odvolávat na *common law*, soud posoudí skutkové okolnosti i s ohledem na § 3 trestního zákona, aniž by však principy nutné obrany podle *common law* ignoroval. Obě úpravy se značně prolínají a nelze je proto od sebe oddělovat.

Anglické právo nutné obrany (*common law*) klade dva základní požadavky, aby se jednalo o nutnou obranu:

1. použití síly musí být *nutné (necessary)* a
2. musí být *přiměřené (reasonable)*.

Pro konkrétní aplikaci jsou tyto požadavky příliš obecné, proto se je judikatura snaží konkretizovat. Obecné podmínky musí být vykládány i v souladu s Evropskou úmluvou o lidských právech, která ve svém čl. 2⁸⁰ klade důraz na právo na život pro všechny osoby, které úzce souvisí s nutnou obranou, jejíž výklad je v tomto ohledu spíše restriktivní. Nestačí, že někdo bude zbaven života, bylo-li to nutné – zbavení života jiné osoby musí být *absolutně*, tedy zcela nevyhnutelně nutné. Z jazykového výkladu čl. 2 Úmluvy dále vyplývá, že není dovoleno použití síly při ochraně majetku, což bude sporné zejména u ochrany nedotknutelnosti obydlí.

Určujícím kritériem pro překročení mezí nutné obrany by měl být (oproti českému právu) princip proporcionality⁸¹ mezi útokem a obranným jednáním. Jednání napadené osoby by nemělo být v hrubém nepoměru s použitím či hrozbou síly útočníka. Pravidlo proporcionality se snaží zajistit, aby nedocházelo ke zcela neopodstatněným obranným jednáním vůči zanedbatelnému nebo minimálně závažnému porušení práva, které by se potom nejevilo jako obrana, ale odplata či pouze záminka pro ublížení na zdraví nebo zabití z jiné pohnutky. Protože odpověď na otázku, jaké podmínky musí být v nutné obraně splněny, je

⁸⁰ čl. 2: Právo na život:

1. Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.

2. Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při:

a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;
b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;
c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.

⁸¹ Asworth, A. Principles of Criminal Law. New York. Oxford University Press, 1999, 3rd edition, s. 143

ukryta v mnoha soudních rozhodnutích, snaží se je definovat odborná literatura. Asworth⁸² vidí splnění předpokladů nutnosti v šesti aspektech:

1. *Bezprostřednost hrozby*. Použití násilí může být použito jen tehdy, pokud je útok bezprostřední nebo přímý. Judikatura argumentuje tím, že pokud je čas zavolat policii, má tak být učiněno a násilí nesmí být při odvrácení útoku použito⁸³.

2. *Povinnost vyhnout se útoku*. Povinnost ustoupit útoku a tím se mu vyhnout byla vždy podle starých rozhodnutí zásadním aspektem nutné obrany. V rámci judikatury bylo toto přísné pravidlo postupem času zmírněno⁸⁴. Jestliže útok již přímo hrozí, není pochyb o tom, že se mu lze bránit. Při posuzování případu pak soud vezme na zřetel, zda bylo možné minimalizovat fyzické násilí útekem. Existuje však mnoho výjimek, které tuto povinnost suspendují.

3. *Ochrana obydlí*. Při ochraně obydlí jde o nejvýznamnější výjimku z povinnosti vyhnout se útoku. Nedotknutelnost obydlí je v angloamerickém pojetí natolik důležitá, že se lze setkat s výrazy jako „posvátnost“ obydlí. Lze tak ospravedlnit i vyšší intenzitu obrany použitím nože, střelné zbraně či jiné zbraně k odvrácení útoku zloděje v domě (v porovnání se stejně intenzivním útokem proti majetku mimo obydlí obránce, např. na ulici). Právě toto angloamerické pravidlo se při ochraně obydlí před útokem, aniž by byl ohrožen život či zdraví, dostává do nejvýraznějšího nesouladu s čl. 2 Úmluvy.

4. *Svoboda pohybu*. Stejně jako nedotknutelnost obydlí i svoboda pohybu má významnější postavení v hierarchii chráněných zájmů, proto lze použít násilí proti útokům na individuální svobodu a neaplikovat tak povinnost vyhnout se útoku⁸⁵.

5. *Preventivní obrana*. Obrana proti přímo hrozícímu útoku je přípustná zejména za účelem ochrany života a zdraví. Bylo by nepřijatelné, kdyby obránce musel čekat na první „ránu“ ze strany útočníka.

6. *Nutnost při vynucování práva*. Specifické situace nastávají v případě policejních zásahů. Zde je potřeba přísně dodržovat proporcionalitu s ohledem na význam spáchaného

⁸² Tamtéž, s. 145

⁸³ To však nevyklučuje přípravu na předpokládaný útok – velmi mezním příkladem je případ obviněného majitele obchodu, který si v období výtržnictví, jež se policejním složkám nedařilo odvrátit a nebyly proto schopny zasáhnout v případě potřeby, vyrobil domácí benzinovou bombu pro případ, že jeho majetek bude napaden. Obviněný byl shledán beztrestným, protože okolnosti pouličního výtržnictví byly shledány tak závažnými v situaci, kdy policie není schopna zjednat pořádek, že jej opravovaly i k použití natolik ničivého prostředku. *Z Attorney-General's Refrence No. 2 of 1983*

⁸⁴ *Bird (1985)*

⁸⁵ Příkladem je případ *Field (1972)*, ve kterém byl obviněný za vybočení z mezí nutné obrany za obranu útoku, o kterém byl dopředu informován, že nastane. Byl zproštěn obžaloby, neboť povinnost vyhnout útoku nastává až v okamžiku přítomnosti útočníků a poté, co začnou obránce ohrožovat. Americký případ *State v Bristol (1938)* bere osobní svobodu ještě důsledněji, když tvrdí, že obviněný neměl povinnost vyhnout se návštěvě baru, o kterém věděl, že v se v něm bude nacházet jeho nepřítel, a tím zvýšil nebezpečí rizika útoku.

deliktu zadržovaného i na možnosti dalšího ohrožování a hrozících škod. Kvalifikování příslušníci policie a ozbrojených složek by měli mít právo nutné obrany jen v omezených případech s ohledem na jejich profesionalitu a předpoklady zvládat krajní situace lépe než běžní občané.

6.2. Srovnání české a britské právní úpravy

Je zarážející, jak je v české veřejnosti zakotvena představa, že zdejší právo nedostatečně hájí zájmy svých občanů, kteří jsou nuceni jednat v nutné obraně. Jak vyplývá z výše uvedených závěrů, meze nutné obrany rozhodně nejsou stanoveny v angloamerické právní oblasti široce. Tamní úprava vyžaduje často splnění podmínky subsidiarity (zejména při použití obrany ve formě životu nebezpečného jednání⁸⁶) či dokonce povinnost vyhnout se útoku jinak než obranou. Odpovědnost nastupuje i v případě použití automatického obranného zařízení, kterým je způsobena smrt či ublížení na zdraví. Meze nutné obrany jsou v britském (potažmo *angloamerickém*) právu užší, a přesto jsou dávány v České republice za vzor. Takový nesprávný závěr je zřejmě dán tím, že pouze v jediné oblasti platí volnější požadavky, a to při odvracení útoku na pozemku nebo v domě obránce (i v těchto případech lze však v českém právu zohlednit útok na zájem nedotknutelnosti obydlí, který je zaručen i ústavními předpisy). Mediálně citované kauzy z tohoto prostředí pak vyvolávají mylný pocit, že česká právní úprava nutné obrany je nedostatečná.

7. Závěr

Cílem předložené práce bylo především shrnout, jaké meze jednání v nutné obraně má a jaké důsledky může mít jejich překročení. Na současné nastavení podmínek má kromě příliš strohého zákonného ustanovení vliv zejména judikatura. Ta prošla od vzniku Československa určitým vývojem, ze kterého lze vysledovat pomalé, avšak konzistentní rozšiřování mezí nutné obrany. Nejčastějším případem překročení mezí nutné obrany v praxi bude vždy *exces intenzivní*, tedy nedodržení podmínky přiměřenosti a z toho vyplývajících důsledků. Podmínka přiměřenosti nutné obrany je podle současné právní úpravy splněna, pokud obrana nebude zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Neuplatní se tedy subsidiarita ani poměrování hrozících škod a možných útokem utrpěných následků, ale jen zcela zjevná, tedy očividná nepřiměřenost, o které nelze s úspěchem pochybovat. Nevyžaduje se přiměřenost

⁸⁶ Kuchta, J. *Nutná obrana*. Masarykova univerzita v Brně, 1999, s. 27

obranu, ta může být dokonce zjevně či zcela nepřiměřená, nesmí však být *zcela zjevně nepřiměřená*.

I přes co nepříznivější přístup k napadenému, který je nucen jednat v nutné obraně, nemůže být přiměřenost jako podmínka nutné obrany v právní úpravě zcela eliminována. Nelze na přiměřenost zcela rezignovat, neboť takový závěr by vedl k absurdním situacím, ve kterých by mohl být útočník po právu zbaven života jen kvůli zanedbatelnému útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Nutná obrana je sice právem, které však není neomezené; útočnickova práva nejsou zcela suspendována, a proto je třeba brát je do určité *přiměřené* míry na zřetel. Současná ustálená formulace, kdy k excesu dojde, jen pokud je způsob obrany *zcela zjevně nepřiměřený*, se jeví dostatečně spravedlivá, neboť zdůrazňuje práva obránce a zároveň zachovává zásadu humanismu ve vztahu k útočníkovi.

Z hlediska hodnocení přiměřenosti v českém právním prostředí převládá „korigované“ subjektivní hodnocení, které je potřeba pokládat za pokrokové, neboť bere ohledy na duševní rozpoložení napadeného v době ohrožení zájmů, který existenci útoku nijak nezavinil. Objektivní hodnocení nemůže obstát, pokud má být právo nutné obrany umožněno a jestliže jej mají občané v praxi bez větších obav využívat. Opak by vedl k nepřiměřenému strachu ze strany veřejnosti zasáhnout v případě hrozícího či trvajícím útoku.

Ve srovnání se zahraniční úpravou se v angloamerických zemích pojetí nutné obrany výrazně liší. V zásadě je institut nutné obrany chápán přísněji, zejména vyžaduje při posuzování jednání v nutné obraně podmínku subsidiarity i proporcionality, které jsou v české úpravě již tradičně vyloučeny. Systém britské judikatury je postaven na povinnosti snažit se vyhnout útoku jiným způsobem; teprve pokud je útok na tělesnou integritu nevyhnutelný a přímo hrozící, má napadený právo jednat v nutné obraně. Jedinou oblastí, která staví obránce do příznivější situace při posuzování mezí nutné obrany, je nedotknutelnost obydlí a domovní svobody. Angloamerické právo chápe tato práva natolik významně, že umožňuje usmrcení či zranění útočníka v domě nebo na pozemku napadaného posuzovat méně přísně ve srovnání s pouhou ochranou majetku. Z hlediska právních pramenů je poměrně zajímavé, že britská právní teorie vzhledem ke sporé legislativní úpravě pracuje mnohem více s mezinárodním právem, zejména s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv i s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, který je však k podmínkám nutné obrany spíše restriktivní.

Z některých medializovaných případů by neznalý českých podmínek nutné obrany mohl nabýt dojem, že žijeme ve státě, ve kterém se nelze účinně bránit proti páchanému bezpráví. Opak je ale pravdou – ve většině takto prezentovaných případů nejde o nutnou

obranu, protože došlo k extenzivnímu nebo intenzivnímu excesu když útok již netrval, nebo naopak ani nehrozil, popř. byla obrana *zcela zjevně*, tedy očividně a bezpochyby nepřiměřená.

V obecné rovině se domnívám, že česká judikatura jde správným směrem, pokud rozšiřuje podmínky nutné obrany a tím chrání oprávněné zájmy napadených občanů. Nelze však tvrdit, že by se v některých rozhodnutích nenašel příliš přísný postup vůči obránci a že by vývoj judikatury byl již dostatečný a ukončený. Největší diskuze (podle míry medializace) vyvolávají případy, kdy obránce chrání svůj majetek prostředky ohrožujícími život a zdraví před útokem zloděje. Podmínka útoku je zachována, protože zloděj prchá s kradenými věcmi – útok na zájem chráněný trestním zákonem trvá, posuzovat se proto bude především přiměřenost. Pokud by pachatel v mezidobí kradené věci odhodil, již by nešlo podle ustálené judikatury o nutnou obranu, ale o pomstu a následovala by odpovědnost za úmyslný trestný čin.

Otázkou však zůstává, jaké prostředky lze k ochraně majetku použít. Na to odpovídá judikatura, že ani zde nelze *apriori* vylučovat použití síly, zbraně či násilí, pokud nebude využití obranných prostředků zcela zjevně nepřiměřené. Judikatura nyní existuje i k automatickým obranným zařízením, přičemž samotná instalace nemusí být porušením podmínek jednání v nutné obraně, ačkoliv obránce musí zajistit, aby se zařízení aktivovalo jen proti útoku ohrožujícího zájem chráněný trestním zákonem. I když právě tato podmínka bude pro obránce vzhledem k technické povaze zařízení těžko překonatelná.

Úplným závěrem lze konstatovat, že nastavení současných podmínek nutné obrany je přiměřené a i s ohledem na úpravu v jiných státech dostatečně, nikoliv však přehnaně příznivé k obránci. *De lege ferenda* by bylo možné uvažovat o znovuzavedení institutu tzv. *astenického excesu*. Nepřijetím osnovy nového trestního zákoníku z r. 2006 byl odmítnut návrh zařadit tento institut s odůvodněním, že meze nutné obrany jsou i tak dostatečně široké. K tomuto tématu Dolenský⁸⁷ klade otázku: *“Co je lepší: široké meze dovolené nutné obrany u nás, nebo užší s dodatkem o beztrestném překročení ze zmatku, strachu nebo leknutí, tak jak je v právu německém, rakouském nebo švýcarském?”* Preferuje naši úpravu, ale i přesto lze uvažovat, proč by nebylo možné přijmout takové podmínky nutné obrany, které by zahrnovaly jak široké meze nutné obrany, tak omluvitelný exces. Současný trestní zákoník sice obsahuje privilegované skutkové podstaty, které zohledňují tento typ omluvitelného jednání, avšak jde o jednání jen u činů způsobujících smrt nebo ublížení na zdraví. Zařazení

⁸⁷ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany. Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 31

obecné omluvitelné pohnutky při astenickém excesu z nutné obrany by bylo systematičtějším řešením.

8. Použitá literatura

- ASWORTH, A. Principles of Criminal Law. New York. Oxford University Press, 1999, 3rd edition
- DOLENSKÝ, A. Nová koncepce nutné obrany. Bulletin advokacie, 1994, č. 1
- JEFFERSON, M. Criminal Law. Harlow. Pearson Education, 2001, 5th edition
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. vydání. Praha, Leges 2009
- JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010
- KABÁT, R. Sporné otázky nutné obrany v judikatuře. Právnická fakulta UK, Praha, 2009
- KABÁT, R. Vývoj vztahu mezi trestněprávní a civilněprávní nutnou obranou a krajní nouzí. In: Proměny soukromého práva. Sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB. Masarykova univerzita, Brno, 2011
- KRATOCHVÍL, V. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část.
- KUCHTA, J. Nutná obrana. Masarykova univerzita v Brně, 1999
- MIŘIČKA, A. Trestní právo hmotné: Část obecná. 10. vydání. Praha: Všehrad, 1932
- NOVÁK, O., Skoupý, J., Špička, I. Sebeobrana a zákon. Praha, Klavis, 1991
- NOVOTNÝ, F., Paroulková, V. K některým otázkám nutné obrany. In.: Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, Praha, LexisNexis, 2007, s. 89 an.
- NOVOTNÝ, F.: Právo na sebeobranu. 1. vydání. Praha, Lexis Nexis, 2006, 1. vydání. Praha, C.H. Beck, 2009
- REED, S., Seago, P. Criminal law. London. Sweet and Maxwell, 2002, 2nd edition
- SOLNAŘ, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha, Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947
- SOLNAŘ, V., Fenyk, J., Císařová, D. Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha, Orac, 2003
- VOKOUN, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, Praha, AUCI, 1989, č. 3